

Anatol Trafimczyk

DOI: 10.15290/bb.2020.12.06

*Narodowa Akademia Nauk Białorusi**Mińsk*<https://orcid.org/0000-0001-7246-3870>

**Лірычныя адступленні як элемент жыццятворчасці
ў паэме Якуба Коласа “Новая зямля”:
філасофскія матывы**

З улікам таго, што аўтарскае “я” вельмі рэдка ўкрапляецца ў тканіну твора (часам ствараецца ўражанне, што толькі тады, калі аўтару не выдзеліцца як лірычнаму суб’екту паэмы папросту не ўдалося), урыўкам прамаўлення ад першай асобы – а тут гэта праяўляецца на ўзроўні тэндэнцыі – варта надаваць прыярытэтнае значэнне ў літаратуразнаўчай і крытычнай, публіцыстычнай і нават палітычнай герменеўтыцы “Новай зямлі”. Якуб Колас не хавае, што выказаныя перажыванні належаць яму асабіста, а не героям, хоць і арганічна ўплецены ў тканіну твора. Як слушна мяркуюе пра такую сітуацыю Яўген Гарадніцкі, апавядальнік фармальна знаходзіцца па-за межамі выяўленага свету, але ментальна неадлучны ад яго, паколькі гэта менавіта *ягоны свет*, хоць цяпер і ўспрымаецца звонку як свет *мастацкі*¹.

Такі прыём Якуб Колас выкарыстоўваў і ў іншых сваіх творах (паэма “На шляхах волі”, прыкладам). Гэта можна з поўным правам расцаніць як элемент паэтыкі. Натуральна, творца падчас напісання паэмы не задумваўся, чаму ён скарыстаў той ці іншы прыём. Да таго ж тыя мастацкія крокі, як правіла, здзяйсняюцца міжвольні. Тым не менш адзначым дзіўную рэакцыю Якуба Коласа, калі ў яго запыталі пра лірычныя адступленні. Ён у прыватнасці адказаў: *Гэта ўжо мая*

¹ Я. Гарадніцкі, *Дзве паэмы*, “Польмя” 2019, № 11, с. 116.

такая манера, – і гэтымі словамі адказ мог быць вычарпаны. Аднак аўтар не стрымаўся і дадаў даволі рэзкавата: *і пытаць пра гэта не варта было б*². Такая інтанацыя, відавочна, пэўным чынам сведчыць пра свядомае прымяненне лірычных адступленняў паэтам. Аднак пры адкрыць сваю таямніцу аўтар на той час не толькі не рашыўся, але і даў адпор своеасабліваму “допыту”. Між тым лірычныя адступленні з’яўляюцца вельмі важным мастацкім элементам твора і вартыя таго, каб быць разгледжанымі пад літаратуразнаўчым “павелічальным шклом”, а менавіта – пад вуглом так званай жыццятворчасці. Якуб Колас выступае ў гэтых адступленнях ад імя першай асобы, больш таго, калі звяртае з біяграфічным і гістарычным кантэкстамі – ад сябе самога, Канстанціна Міцкевіча.

Варта правесці ідэйна-тэматычную дыферэнцыяцыю лірычных адступленняў у “Новай зямлі”. Натуральна – толькі на ўзроўні тэндэнцыі, таму што многія паэтычныя думкі маюць сінкрэтычна-паліфанічны характар.

Адступленні ад першай асобы ў “Новай зямлі” размяркоўваюцца галоўным чынам паводле трох кірункаў думак і пачуццяў:

- філасафічныя матывы,
- патрыятычныя перажыванні,
- функцыя апавядальніка, староннега, нейтральнага, па магчымасці аб’ектыўнага.

Яны часта пераплятаюцца, сумяшчаюцца. Прычым яны настолькі парытэтныя, што аддаць перавагу нейкаму з іх немагчыма ні па колькасці, ні па якасці. У гэтым артыкуле рэпрэзентуем аналіз філасофскай лініі. Аўтар шэдэўра з яе пачынае і яе найбольш трымаецца.

Што ж трывожыць найбольш паэта? Ён такім чынам таксама становіцца адной з дзеючых асобаў – так бы мовіць, пазбаўляецца свайго псеўданіма і фактычна выступае пад пашпартнымі імем і прозвішчам – і гэтага нават не прыхоўвае, хоць фармальна і не называе.

Аднак аб усім – па парадку. Не будзем цалкам цытаваць і без гэтага ўсім вядомы ўступ да “Новай зямлі”. Яго першыя радкі пра родны кут сталі крылатымі – і тым самым... перабілі свой лейтматыў. Пад ім звычайна маюць на ўвазе тэму настальгіі. Насамрэч “родны кут” з’яўляецца фонам і для іншых перажыванняў. Перадусім – пра сэнс чалавечага існавання і найперш – лірычнага героя, але і кожнага з нас:

² Я. Колас, *Збор твораў*. У 20 т., Мінск 2007–2012, т. 20, с. 34. Тут і далей спасылкі на творы Якуба Коласа робяцца па гэтым выданні (за выключэннем асобна ўказаных выпадкаў) у дужках з пазначэннем тома і старонкі.

Не раз, утомлены дарогай, / Жыццём вясны мае убогай, / К табе я ў думках залятаю / І там душою спачываю. / О, як бы я хацеў спачатку / Дарогу жыцця па парадку/Прайсці яшчэ раз, азірнуцца, / Сабраць з дарог каменні тыя, / Што губяць сілы маладыя, – / К вясне б маёй хацеў вярнуцца [т. 8, с. 6].

Тэма развіваецца ў далейшых радках, у якіх сум толькі нарастае: *Вясна, вясна! не для мяне ты! / Не я, табою абагрэты, / Прыход твой радасны спаткаю, – / Цябе навек, вясна, хаваю. / Назад не прыйдзе хваля тая, / Што з быстрой рэчкай уплывае [т. 8, с. 6].*

Гэтыя перажыванні маюць архетыповы характар і іх выяўленне сінанімічнае тэзісу з прытчы пра цара Саламона: *Усё мінае, –* было выгравіравана на яго пярсцёнку, з вонкавага боку.

Урэшце лірычны герой выходзіць на абагульненне, датычнае таксама ўсіх, бадай, кожнага: *Ніхто з граніц сваіх не выйдзе, / З законаў, жыццём напісаных...* [т. 8, с. 6]. І гэта мінецца, – трактуе згаданая прытча, адкрываючы фразу Саламона з вонкавага боку, кінутага ў распачы пярсцёнка, нібы такім антытэзісам і суцяшаючы (бо зняволенне і – адпаведна – дэпрэсіўны стан нявечныя), і расчароўваючы адначасова (бо мімалётнасць гэтым самым даводзіцца да абсалюту).

Навідавоку тут нібыта пэўны парадокс, але ён мае дыялектычную прыроду, абумоўленую антынамічнасцю гэтага свету, яго, здавалася б, узаемавыключальнымі бакамі. Тым не менш без іх не існуе ні быцця, ні небыцця. Іх прымірэнне хіба немагчыма толькі ў рацыянальнай плоскасці. Затое мастацтва якраз і з'яўляецца глебай і сродкам для падобнай канвергенцыі і канвенцыі. Выйсце знаходзіцца праз сублімаванне, у выніку якога адбываецца некаторая кампенсацыя перажыванняў: *Вось як цяпер, перада мною / Ўстае куточак той прыгожа...* [т. 8, с. 6].

Характэрна, але і вышэйзгаданая прытча (у адным са сваіх варыянтаў) заканчваецца прыадкрываннем другога боку жыццёвага медаля: *Нічога не мінае, –* сінтэзуе папярэднія тэзісы ледзь бачны надпіс на пярсцёнкавым канце Саламона.

Такія пачуцці, безумоўна, патэнцыяльна ўласцівыя кожнаму. Таму радкі і сталі культавымі.

Аднак узнікненне вышэйазначанага глыбокага жалю-шкадавання звязана не проста з адлегласцю ад роднага кута лірычнага героя. Аўтар “Новай зямлі” тым часам знаходзіцца ў зняволенні. Ён цалкам пазбаўлены магчымасці пераадолець тую адлегласць. Гэты факт узмацняе ступень сублімацыі, спрычыняючыся да павелічэння мастацкага ўздзеяння радкоў. Праз уступ да паэмы пачалося завяршэнне ту-

рэмнага гешталту Канстанціна Міцкевіча. Фактычна маем зліццё лірычнага героя і аўтара ў яго рэалістычнай іпастасі чалавека з усімі яго традыцыйнымі, нават банальнымі перажываннямі. Апошняга вольніца дзяцінства асабліва прыцягвала ва ўмовах зняволення, спараджаючы невымерны боль. Значна пазней (у 1947 г.) сам паэт прызнаваўся: *Калі я сядзеў у астрозе, перада мной вельмі ярка паўсталі малюнкi маленства, прыроды. Я не думаю тады яшчэ аб напісанні паэмы. Хацелася проста сказаць аб тым, што так маляўніча паўстала ў маёй памяці. Я апісаў леснікову пасаду. Затым з'явілася жаданне напісаць большае. Так паступова вырасла паэма "Новая зямля"*³. Узяўшы гэту тэзу за аснову, за арыенцір, даследчыкі ў далейшым пашыралі і паглыблялі яе. Так, М. Мушынскі пісаў:

Працяглае знаходжанне за астрожнымі кратамі паўплывала на творчую дзейнасць, светаадчуванне Коласа, на пафас ягоных вершаў. (...) Астрожная паўсядзённасць, змрочная атмасфера паднявольнага жыцця наглядна высветлілі сутнасныя рысы характару беларускага песняра. За час, калі пісьменнік адбываў несправядлівае пакаранне, ён не ачарсцвеў душой, не расчараваўся ў тых высокіх гуманістычных ідэалах, якія сцвярджаў у ранейшых творах. Якуб Колас здолеў узняцца над асабістай крыўдай, бо пры самых неспрыяльных жыццёвых умовах адчуваў непарыўнае адзінства з роднай глебай і за аснову твораў нязменна браў маральна-этычныя ўяўленні, выпрацаваныя народам⁴.

Паэт з турэмнага акна ўглядаўся ў вясновае неба, пэўна, удыхаў жыватворнае красавіцкае паветра, нутром адчуваў бруенне жыцця па ўсім свеце і... не мог задаволіцца сузіраннем гэтага жыцця, бо ён, маляды, дужы, поўны жаданняў, кінуты ў вязніцу, жорстка абмежаваны як у вясновых перажываннях, так і па жыцці ўвогуле. ...*Аўтар-апавядальнік, разважаючы над сваім незайздросным становішчам, звяртаецца да вясны як сімвалу недасяжнасці, выяўляюцца, вядома, не толькі сацыяльныя калізій. Аўтарская медытацыя скіравана тут і да пытанняў анталогічнага характару. ...Роздум паэта кранаецца праблем натурфіласофскага асэнсавання быцця*⁵. Вясна, вясна! не для мяне

³ Паводле: М. І. Мушынскі, *Летапіс жыцця і творчасці Якуба Коласа*, Мінск 2012, с. 790.

⁴ М. Мушынскі, *Свайму часу і вечнасці*, [у:] Колас Я., *Збор твораў*. У 20 т, *Вершы (1908–1910)*, Мінск 2007, т. I, с. 17.

⁵ Я. А. Гарадніцкі, *Літаратура як мастацтва: камунікатыўнасць, інтэрмедыйнасць, наратыўнасць*, Мінск 2014, с. 316.

ты!.. – шэпча паэт, пераплаўляючы тым самым свой невымерны патэнцыял генія ў радкі гімна. Турма, аднак, абмежавала чалавека фізічна. Затое яго дух гэтым абмежаваннем быў каталізаваны – і вырваўся на волю. Нястрымны, ён падаўся ў краіну, у якую ніхто і ніколі з людзей не вяртаўся фізічна, – у пару свайго дзяцінства.

У прынцыпе тут можна працытаваць увесь першы раздзел, бо яго лірыка ад першых радкоў да заключных кангеніяльна перадае турэмнае настальгіраванне паэта, спектр і галоўныя матывы гэтага пачуцця. Менавіта вачыма канкрэтнага чалавека мы маем магчымасць *скінуць вокам зялёны луг* [т. 8, с. 8], *вокам мыслі* азіраць *цябе, мой луг і бераг родны* [т. 8, с. 9], перажыць напоўненасць душы смуткам, *Што ў прашласць канулі гадочкі, / Мае шчаслівыя дзянёчкі, – / Прайшла, вясна ты маладая!* [т. 8, с. 12].

Самыя славутыя радкі беларускай літаратуры – пачатак паэмы “Новая зямля” – хіба маглі напісацца на волі? *Мой родны кут, як ты мне мілы!* – такія простыя словы склаліся ў глыбокую да шчымлівасці фразу менавіта ў адарванасці ад месца, да якога, як заўважыў Францыск Скарына, *людзі... великую ласку имають*⁶, а менавіта – за кратамі, у зняволенні. Апошняя акалічнасць, аднак, не становіцца мастацкім фактам. Гэта было б лішнім, бо вяло б да страты ўніверсальнасці радкоў. Яны, між тым, захоўваюць толькі тыповую прыватнасць індывідуума, што і знаходзіць эстэтычнае выяўленне. Такім чынам Якуб Колас вельмі ўмела адсарбіраваў свой жыццёвы матэрыял для мастацкай рэпрэзентацыі, што забяспечыла ёй гучанне не толькі ў часе з’яўлення на *свет бурлівы* [т. 8, с. 281], але і ў далейшым – у так званай вечнасці (хоць і абмежаванай існаваннем актуальнай чалавечай цывілізацыяй).

*У турэмнай самоце, можа, як ніколі раней, адчуў Якуб Колас любасць, замілаванасць і да тых, хто быў яму родны і блізкі, каго ён так добра ведаў і шчыра любіў. Бацькі, браты і сёстры, родзічы і аднавяскоўцы, іх лёс, характары, твары, фігуры, звычкі, наводзіны, гаворка – усё гэта ўсплывала ў памяці паэта ва ўсёй цяпер ужо зразумелай для паэта красе, драматычнасці і трагічнасці, – разважаў А. Лойка*⁷.

⁶ Францыск Скарына і яго час: *Энцыкл. давед.*, Мінск 1988, с. 94.

⁷ А.А. Лойка, “Новая зямля” Якуба Коласа: *Вытокі, веліч, хараство*, Мінск 1961, с. 18.

У далейшым, іншым разам з прычыны тыповасці апісанняў, аўтар нават быццам збіваецца з разважанняў ад першай асобы на абагульнена-асабовую ці безасабовую форму наратыву. Асабліва, калі гаворыцца пра лета або вясну: *...Улетку, добраю пагодкай, / Касьбой утомлены, спачынеш / І думкі клопату пакінеш, / Заснуўшы крэпка і салодка* [т. 8, с. 9]; *І на душы нейк весялела, / І сэрца радасці хацела, / А думкі ціхія і мары / На душу клалі свае чары. / Хацелась жыць, ушыр разняцца, / За долю лепшую змагацца; / Ўзнімалісь грудзі: чулісь сілы, / І Божы свет здаваўся мілы* [т. 8, с. 51].

У дадзеных выпадках пераважае мажорны тон. Рэч у тым, што на ўвазе маюцца поры года, якія былі ў рэчаіснасці канкрэтным часам для герояў эпічнай лініі паэмы, у тым ліку для Костуся, прататыпа самога аўтара ў далёкім дзяцінстве – таксама ў пэўным сэнсе вясне, чалавечай. Менавіта да яе і хацеў бы вярнуцца лірычны герой, каб *спачатку дарогу жыцця па парадку прайсці яшчэ раз*. Ён ужо мае пэўны жыццёвы досвед і таму пастараўся б не паўтараць памылак – *сбраць з дарог каменні тья, / што губяць сілы маладыя*. Што маецца на ўвазе? Відаць, тья акалічнасці, што прывялі да турмы. Расчараванне спасцігла Якуба Коласа ва ўсёй яго глыбіні менавіта ў зняволенні. Да яго ён быў весялуном. Вось як яго, маладога паэта і супрацоўніка “Нашай Нівы” ўспамінае рэдактар газеты Аляксандр Уласаў: *Колас унёс многа гумару ў рэдакцыю: чалавек ён быў жыццярадасны, у жыццё нашае “багемы” уносіў у вольныя хвіліны многа вяселья*⁸.

Тры гады зняволення змянілі чалавека. Вось якім яго ўбачыў той жа А. Уласаў падчас наведвання ў вязніцы: *Помню, як у Менску хадзіў у турму да Коласа. (...) З нутра турмы выходзіць нейк бязліва наш паэт*⁹. Жартаўнік стаў маўчуном і як выключэнне на яго твары магла прамільгнуць усмешка.

Дык якія ж каменні-акалічнасці ў думках-марах прыбіраў паэт? Агульна кажучы, мелася на ўвазе грамадская дзейнасць. Канкрэтна – настаўнічанне і творчасць. І калі прыбраць іх, застаецца сялянскі лёс. Яго меў ад нараджэння Костусь Міцкевіч. *Прыбраць з дарог каменні тья, / што губяць сілы маладыя*, вырашана было праз гештальт. Ім і стала эпічная лінія мастацкага твора. У ёй апяваецца сялянская доля, якая ўяўлялася лепшай за долю мастака. Таму паэт абстрагуецца, дыстанцыруецца ад жыццятворчых матываў і адбываецца пераклучэнне

⁸ А.М. Уласаў, *Якуб Колас і “Наша Ніва”*, “Наша Слова” 2008, 26 лістапада, с. 3.

⁹ Тамсама, с. 3.

на абставіны аўтабіяграфічныя: *Цяпер разгорнем часаў шаты, / Бліжэй прыгледзімся да хаты, / Да Міхася і да Антося, / Як там вялося, як жылося* [т. 8, с. 12].

Не заглыбляючыся ў эпічны пласт паэмы, адзначым, што “энцыклапедычную” лінію твора аўтар пачынае... са святочнага дня – II раздзела “Раніца ў нядзельку”. Хаця, зразумела, не такія дні пераважалі ў сялянскай штодзённасці. Наадварот. Ужо ў другой палове XX стагоддзя Іван Мележ затыпізе маладых сялянскіх нашчадкаў, якімі з’яўляліся і палескі Васіль, і наднёманскі Костусь, наступнай тэмай: *Зялёны гэты хлопец ужо з найпершага маленства адчуў, што жыццё – не вясёлае, бесклапотнае свята, а найбольш доўгі і клопатны будзень, што трэба цярпець. З усіх мудрасцей жыцця, ён, як адну з найпершых, уведаў – трывай, цярпі! Усім цяжка бывае, усе церпяць, цярпі і ты!*¹⁰.

Ды душа пішчалаўскага вязня прагла не проста вясны – свята. Таму не dziўна, што найбольш прыемнае прарвалася ва ўспамінах наперад. Дарэчы, менавіта гэты раздзел і напісаўся першым. Аднак быў адсунуты лірычным зачынам, які ў якасці лірычна-філасофскай рэфлексіі ўжо тады, несумненна, сядзеў калі не ў галаве, дык у сэрцы аўтара, бо перш чым напісаць пра канкрэтыку святочнай раніцы свайго дзяцінства, трэ было паглыбіцца ў душэўна-абстрактную стыхію роднага кута. Усё гэта з’яўляецца даволі паказальным для разгляду паэмы “Новая зямля” ў ракурсе жыццятворчасці.

У наступных некалькіх раздзелах Якуб Колас уводзіць чытача ў тэму эпічнага боку твора: апісвае клопаты сялянства – і дробныя, бытавыя, і шырэйшага, сэнсажыццёвага маштабу. Тэарэтычнае рэфлексаванне над імі адбываецца праз наступны ўрывац філасофска-жыццятворчага плану, якім становіцца ўступ да VI раздзела “Каля зямлянкi”. Ізноў-такі аўтар не б’е ў лоб цяжкім одумам (хаця ў цэлым адступленне пранізана трагізмам). Быццам паддобраваючыся да чытача і апраўдваючыся перад ім, кажа: *Я буду рады, калі ўдасца / Маім людцам у вашай ласцы / Хоць на кароценькі часочак / Заняць хоць цесненькі куточак. / Жыццё іх, праўда, нецікава, / Пра іх нідзе не ходзіць слава, / Аб іх гісторый не складаюць, / Пра іх і песень не спяваюць...* [т. 8, с. 47]

Лірычны герой непрыкметна ўвайшоў у давер да чытача. Настолькі, што чытач, магчыма, не адразу і заўважае, што ён ужо суперажывае

¹⁰ І. Мележ, *Людзі на балоце, Збор твораў*. У 10-ці т., Мінск 1981, т. 5, с. 20.

дзеючым асобам паэмы – *бедным людзям, жыццю, іх долі пахілай*, пра якую адны вятры плачуць-стогнуць. Чаму, з якой прычыны суперажывае? Таму што *І бацьку скоро сын забудзе – / Каротка памятка аб людзе, / Аб простым людзе. І такая / Ўсім бедным доля выпадае...* [т. 8, с. 47].

Лірычны герой не хавае, што гэта яго моцна трывожыць, аб чым ён і прамаўляе ад першай асобы (хоць напачатку прыхоўвае, трохі маскіруе): *І мне заўсёды горка стане, / Калі я ўбачу на кургане / Пад шэрым прыкладам драўляным / Прыпынак вечны селяніна. / (...) / А хто пахован, я не знаю / І смутак моцны ў сэрцы маю. / А тут закопаны навекі / Надзеі, радасць чалавека / І гора схована ліхое – / Жыццё бядачае людское* [т. 8, с. 48].

Паэтаў смутак скіраваны ў бок, па-першае, *простага людю*, які нясе *вякамі сваімі ўласнымі гарбамі крыўду тую і здраду, добра не бачачы з-за ліха* [т. 8, с. 48]. Па-другое, у дадзеным выпадку *просты люд* – кола канкрэтнае, не чужое лірычнаму герою – яно складаецца з родных, сямейнікаў. І па-трэцяе, сярод іх знаходзіцца той, чым прататыпам выступае сам аўтар у далёкім, незваротным, недасяжным дзяцінстве. Таму з боку лірычнага героя маем не толькі і, магчыма, не столькі эмпатыю, колькі перажыванне і за самога сябе, сваю долю. Заўважым, пісаліся гэтыя радкі таксама яшчэ ў зняволенні (летам 1911 г.), таму не толькі з мінорам першай кнігі паэта “Песні-жальбы” (1910) супадае іх танальнасць але і тэматыка (маецца на ўвазе асабістасць матываў), калі не супадае, дык пераклікаецца і знаходзіць прынцыповыя кропкі судакранання¹¹. Тая доля, між іншым, па-чалавечы (не блытаць з вузка пісьменніцкім накіраваннем) такая самая, як і ва ўсіх, калі не горшая. Таму і выклікае шкадаванне ў паэта яго актуальнае становішча – вязня, дакладней, і яго асабіста, і яго таварышаў па няшчасці: *Дзень добры, новая мясціна! / Спаткай ты нас, як маці сына / Па часе доўгае разлукі, / І разгарні прыветна рукі / Для тых, хто змушаны ў няволі / Жывіцца хлебам твайго поля; / Зірні ты светлым вокам ласкі, / Авей крылом прыгожай казкі, / Каб гэта жыцце-пуцявіна / Была нам светлая часіна; / Узброй надзеямі нам грудзі, / Бо мы твае, зямелька, людзі!* [т. 8, с. 49]

У дадзеным выпадку выступленне ад першай асобы аўтар нібы растварае ў матэрыяле эпічным, выступае не толькі за сябе актуаль-

¹¹ Гл. падрабязней пра жыццятворчы аспект “Песень-жальбаў”: А. Трафімчык, *Мастацкі свет першай кнігі Якуба Коласа “Песні-жальбы”*: Новае прачытанне, “Дзеяслоў” 2017, № 5, с. 288–304.

нага, але і за герояў паэмы. Такім спалучэннем паэт у сваёй рэальнай іпастасі быццам ужываецца у сябе самога тагачаснага. Прынамсі, так адбываецца, канечне, у фармаце ўяўлення і сублімацыі. Дзякуючы такому прыёму суперажыванне чытача ўзмацняецца, паглыбляецца – і героям (сям’і Міхала), і падсвядома асобе, ад якой зыходзіць выказванне (вязню К. Міцкевічу).

Паказальна, што па вялікім рахунку аўтар застаецца верным каштоўнасным арыенцірам пры кардынальных зменах сваіх жыццёвых сітуацый. Так, будучы ў 1917–1921 гадах у бежанстве на Куршчыне, дзе таксама напісалася пару раздзелаў “Новай зямлі”, ён па-ранейшаму ўздыхае па светлай пары дзяцінства, па той самай роднай зямельцы і блізкіх, дарагіх: *О добры час дзянькоў прыгожых! / Ты знік у хвалях часоў божых / І толькі ў думках і ўспамінах / Жывеш-гарыш у днях дзяціных. / (...) / Благаслаўлены час той будзе, / Калі я ў родным сваім людзе / Куточак бацькаў прывітаю / І радасць жыцця там пазнаю* [т. 8, с. 159–160].

У гэты час гуманістычныя матывы ў творчасці Якуба Коласа пашыраюць свой абсяг за кошт ўвагі паэта да бесчалавечнасці ваенных падзей, якія адбываліся на Беларусі і гэтым самым спрычыніліся да яго вострых перажыванняў: *І ў час вялікі разбурэння / Не сцерпіць нават і каменне / Тваіх палёў, глухіх абшараў, / Дзе след вайны агнём пажараў / Пранёсся дзіка і няшчадна, / Каб не заплакаць з таго здзеку, / Што чалавек – звер чалавеку – / Так злосна чыніць, неўспагадна!..* [т. 8, с. 160]

Важна, што такія думкі ўкрапляюцца ў жыццятворчы кантэкст. Канечне, яны маглі гучаць у якасці слоў абстрактнага аўтара, але паэт выразна падкрэслівае, як менавіта яму баліць боль Радзімы. На столькі, што гэты боль уваходзіць ў “сялянскую энцыклапедыю”.

Філасофскія лірычныя адступленні ад першай асобы ў “Новай зямлі” збольшага размешчаны ў храналагічнай паслядоўнасці іх стварэння. За выключэннем раздзела XXVII “Па дарозе ў Вільню”, напісанага ў 1918 годзе на Куршчыне. Але ён як нельга лепей прыдаўся ў якасці адной з апошніх частак твора. Дый матыў дарог, вандроўніцтва – адзін з самых папулярных і канцэптуальных у Якуба Коласа і праходзіць праз усю яго творчасць. Так, лірычны герой тужыць з прычыны канцовасці дарог – самых розных, перадусім жыццёвых. Чарговы раз ён задумваецца пра іх сэнс: *Дарогі, цёмныя дарогі! / Вы так майклівы, вы так строгі! / Хто вас аблічыць? Хто вас змерыць? / Хто вашы звівы ўсе праверыць? / Хто вашы ходы абшукае? / Бо ўсё сваю дарогу мае!* [т. 8, с. 249]

Фактычна лірычны герой прыходзіць да таго, з чаго падаў свой голас у творы. Як заўважае беларуска-ўкраінская даследчыца Лідзія Дарошка, пачынаецца аповед з адроджанай у памяці паэта вясны як пары года і вясны жыцця, часу першапачатковай цэласнасці і паўнаты, а заканчваецца крахам чалавечых надзей і спадзяванняў, смерцю Міхала зімовай заснежанай парой, смерцю, якая адкрывала ісціну, новы пачатак¹². Прычым найбольшае расчараванне выклікана не столькі канцовасцю існавання, колькі недасягальнасцю гуманістычнага ідэала – свабоды, роўнасці, братэрства: *Дрыжалі струны гаваркія, / Ў агульны тон суладдзя гралі / І на нявідных скрыжалі / Трох неажыццеўленых слоў / Пісалі напісы вякоў...* [т. 8, с. 282]

Аднак непасрэдна кропка ў філасофскіх разважаннях ставіцца толькі апошнімі акордамі твора – усім вядомым фіналам *У полі, у полі / Пры дарожачцы...* [т. 8, с. 296]. Так, тут няма прысутнасці першай асобы, як у іншых адступленнях. Але з імі існуе выразная пераклічка – як тэматычная, так і настраёвая. Гэта заўважаюць таксама іншыя даследчыкі, але некалькі па-свойму, што аднак толькі дапаўняе нашу думку: *...Узаемазвязаныя матывы роднага кута і вясны жыцця апавядальніка, якімі пачынаецца першы раздзел паэмы, паўтараюцца пры яго заканчэнні, утвараючы кальцавую кампазіцыю. Абазначанае ў пачатку жаданне вярнуцца да вясны свайго жыцця, устрымаецца затым як неажыццеўленая мара*¹³. У фінале голас лірычнага героя і галасы персанажаў паэмы быццам бы зліваюцца. Канцоўка “Новай зямлі” – нібы кода ў музычным творы, якая гучыць у галоўнай танальнасці твора і змяшчае асноўныя яго тэмы. Лірычны герой, як і дзеючыя асобы эпічнай часткі, не змог *заспакаенне сэрцу даць і разгнаць яго трывогі* [т. 8, с. 297]. Больш таго – не знайшоў адказу на пытанне: *Прасторны шлях! калі ж, калі / Ты закрасуеш на зямлі / І злучыш нашы ўсе дарогі?* [т. 8, с. 297]

Тым не меней сам пошук (у дадзеным выпадку літаратурна-жыццятворчы), нягледзячы на некаторае падабенства да Сізіфавага кону, стаў пэўнай кампенсацияй згаданага заспакаення сэрцу, дый жаданым адказам на працытаванае з добрым налётам рытарычнасці пытанне

¹² Л. С. Дарошка, *Гістарычнае і міфалагічнае вымярэнні ў паэме Якуба Коласа «Новая зямля»*, “Навуковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича: зб. наук. праць”. Чернівці 2010, Вип. 496–497: Слов’янська філологія, с. 11.

¹³ Я. А. Гарадніцкі, *Літаратура як мастацтва: камунікатыўнасць, інтэрмедыяльнасць, наратыўнасць*, Мінск 2014, с. 317.

і на шэраг праблем, абазначаных у іншых філасофскіх адступленнях твора: *Я не зайздросчу тым з вас, брацці, / Каго спрадвечныя заклічці / Не парушалі, не тамілі / І цяжкім каменем не білі... / (...) / Не! духу волі плынь жывая / Такого ладу не прымае / І не прыхіліцца ніколі / Да гэтай лішне простаі долі, / Бо свет і жыцце мнагалучны / І мнагавобразны, выключны.* [т. 8, с. 250].

Назіраецца дыялектыка перажыванняў. З аднаго боку, Якуба Коласа гняце яго доля. З іншага боку (калі так фатальна склалася), ён прымае яе, бачыць вартасці таго патаемнага боку жыцця, што яму адкрыўся, лепей сказаць – ПРЬАдкрыўся. Так, гэта не прынесла шчасця зямнога, нават, як можа падацца, спарадзіла “незадавальненне культурай” (З. Фрэйд). Гэта паставіла чалавека па-за ім, надзяліла творчым патэнцыялам генія. Адбылося дакладна, як пазней будзе тэрэтызаваць З. Фрэйд:

Такое удовлетворение, как, например, радость творчества художника при воплощении образов своей фантазии или радость ученого при решении проблем и познании истины, обладают особым качеством, которое нам, наверное, удастся когда-нибудь охарактеризовать с точки зрения метапсихологии. Сейчас мы можем лишь образно сказать, что они кажутся нам самыми “утонченными и возвышенными”, но их интенсивность невысока в сравнении с грубыми первичными влечениями; они не потрясают нашу плоть. Слабость этого метода состоит в том, что его применимость не универсальна. Он доступен лишь немногим людям, предполагает наличие особых, не слишком часто встречающихся способностей и дарований. Но и этим немногим избранным он не обеспечивает совершенной защиты от страданий: он не одевает их в латы, непроницаемые для стрел судьбы, и отказывает, как только источником страданий оказывается собственная плоть. (...) На самой вершине такого рода фантастических удовлетворений стоит наслаждение произведениями искусства; посредством художника это наслаждение становится доступным и для нетворческой личности. (...) Но легкий наркоз, в который нас погружает искусство, дает не больше, чем мимолетное отвлечение от тягот жизни. Он недостаточно силен, чтобы заставить нас забыть о реальных бедах¹⁴.

Выключнасць аўтара паэмы “Новая зямля” абумоўлівае з’яўленне ў творы наступных жыццятворчых радкоў, адрасаваных непасрэдна яму – *апавяданню* (і разам з тым пацвярджаецца імі): *І ты, маё апавяданне, / Жыцця адбітак, разважання, / Нязжыты след прасцяжкай долі, / Адвечны водгук праўды, волі, / Ёжо бачыш дзень свайго змяркання.*

¹⁴ З. Фрэйд, *Психоанализ. Религия. Культура*, Москва 2014, с. 289–290.

Як бачым, Якуб Колас шляхам самааналізу фактычна фармулюе (толькі ў мастацкім ключы) тое самае, да чаго прыйшоў аўстрыйскі вучоны. У той жа час – пацвярджае і нашу аналітыку:

па-першае, адносна сапраўднасці жыцця, якога паэма і ўвогуле творчасць з’яўляецца адно адбіткам;

па-другое, але ў працяг першаму, *апавяданне* – гэта і роздум над нераскрытым патэнцыялам селяніна, які прысутнічаў у зародку К. Міцкевіча і застаўся *нязжытым следам*;

па-трэцяе, спараджэнне паэмы пошукам ісціны, *водгукам праўды, волі*.

Сублімацыйнасць сваёй творчасці паэт разумеў, у тым ліку ў трывяльным разуменні: *Ведь когда заканчиваешь большую работу, то всегда испытываешь какую-то сладкую грусть. Потому что с окончанием своего труда, в котором воплощаешь свои мысли, чувства, ощущается, быть может, неувимое чувство грусти, словно ты расстаешься с любимой женщиной...*, – напіша Якуб Колас нашмат пазней неяк у лісце пасля заканчэння яшчэ адной паэмы [т. 19, с. 248]. *Post coitum omne animal triste est.*

У заключным раздзеле “Новай зямлі” наступнымі радкамі яшчэ раз падкрэсліваецца кампенсатарная опцыя і функцыя мастацтва на яго прыватным і канкрэтным прыкладзе, у кантэксе якога цэнтральнае месца займае сам аўтар / лірычны герой: *І сціхне ліры звон тужлівы, / Бо блізак захад той маўклівы, / Апошні крок твайго блукання. / І смутна мне: я жыў з табою / Адной думкаю, душою, / Насіў цябе, як носіць маці / Няясны воблік той дзіцяці. / (...) / Як часта я жывіў табою / Ў разлуцы з роднаю зямлёю / Гадзіну смутку, летуцення / І момант радасці – натхнення!* [т. 8, с. 281–282]

Падсумоўваючы, трэба адзначыць, што філасофскія адступленні ад першай асобы ў паэме “Новая зямля” зводзяцца найперш да праблематыкі жыцця і смерці. Галоўныя тэзісы, да якіх прыходзіць Якуб Колас, наступныя:

- адсутнасць вялікага сэнсу ў чалавечым жыцці;
- мімалётнасць існавання, частая экзістэнцыялісцка-ірацыянальная несправядлівасць у ім;
- перманентная прысутнасць цяжару смерці ў свядомасці чалавека;
- забыццё пра чалавека пасля яго смерці, *каротка памятка аб людзе*;
- покліч дзяцінства як чынніка ўсяго далейшага жыцця, частае жаданне вярнуцца ў *досвітак маленства* пры незваротнасці гэтага.

Разам з тым прапануецца калі не выйсе, дык правільнасць жыццёвага шляху, што грунтуецца на дабрыні, працы, жыцці ў суладдзі з прыродай і – у вялікай ступені – на родным куточку. Акрамя таго, аўтар гэтых паэтычна-філасофскіх рэфлексій, якія маюць характар у цэлым нібы не самы жыццярэдасны і аптымістычны, наделены магчымасцю яшчэ аднаго віду адхлання – здольнасцямі да мастацкай творчасці, у якую ўвасабляюцца турботы філасофскага характару, чым чалавек-паэт паспяхова і карыстаецца. Якуб Колас пра гэта адзін раз кажа нават у адкрытую, але галоўным чынам дэманструе сваім жыццятворчым прыкладам, пераходзячы ў далейшым ад яго непасрэдна да творчасці – “энцыклапедычнай” часткі “Новай зямлі”. Заўважым, нават рэлігія не з’яўляецца панацэяй для паэта. Сімптаматычна, што аднымі з галоўных у тэматычным шэрагу філасофска-жыццятворчых адступленняў становяцца радкі менавіта з патрыстычнымі матывамі.

Для літаратуразнаўства і культуры ў цэлым на галоўнае месца ў паэме Якуба Коласа “Новая зямля” выйшаў пласт эпічны. Так сталася перадусім дзякуючы яго відавочнасці, вобразна кажучы, адчувальнасці (*осязаемости*).

Аднак па вялікім рахунку адпачаткова чытачу прапануецца эпічны сюжэт у жыццятворчым кантэксце (хоць апошні і значна меншы па аб’ёме). Акцэнтуюем увагу: колькасна, аб’ёмна эпічны складнік несуразмерна большы, але па значнасці пераважае ідэйна-жыццятворча лірычны пласт, які з’яўляецца кантэкстам для эпічнага.

Гэты кантэкст бессюжэтны і вонкава бессістэмны (калі мець на ўвазе нейкі матэматычны разлік), сам ён (асобна), несумненна, твораў не з’яўляецца. Нават лірычным (нягледзячы на сваю лірычнасць), аднак прысутнічае ў тканіне паэмы рэгулярна. Дакладней, паэма выбудоўваецца вакол гэтых кантэкстуальных астраўкоў.

Дэтэрмінуючыя штуршкі для такіх увядзенняў відавочна спароджаны мастакоўска-мастацкай інтуіцыяй. Кажучы метафарычна, гэта ўздыхі, некантраляваныя розумам. Прадугадаць месца іх з’яўлення наўрад ці рашыўся б хіба і сам аўтар.

У той жа час да жыццятворчага кантэксту з філасофскімі матывамі аўтар прыбягае як да неабходнасці рэзюмавання (нават калі яно дэдуктыўна апярэдзвае і папярэдзвае мастацкія матэрыялы жыццёвых практык, як у выпадку з вышэйпрааналізаваным уступам). Ды ізноў-такі тое рэзюмаванне адбываецца не столькі ў выніку простага логічнага асноўнага дзейства, колькі з прычыны збліжэння-атаясамлення лірычнага героя і аўтара, які падае само дзейства адно як успамін.

Дзякуючы выяўленню жыццятворчага пласта ў прааналізаваным шэдэўры прыходзім да наступнай высновы – яшчэ аднаго канцэптуальнага боку гэтага шматграннага твора. У цэлым паэма “Новая зямля” ўяўляе з сябе дзве інтэгральныя часткі – жыццятворча-лірычную і рэалістычна-наратыўна-эпічную. Болей за тое, кожную з іх можна было б зрабіць (хоць і, натуральна, досыць умоўна) асобным творам. Апошняя з названых частак з’яўляецца “энцыклапедыяй жыцця беларускага сялянства”. Але аснова, КАНВА яе – лірычная. Менавіта ў лірычныя адступленні – як адхіленне – узрапаўняецца эпічны матэрыял. Ён з’яўляецца (пры ўсёй важнасці яго і значнасці для ўсяго беларускага мастацтва, культуры, гісторыі і нацыятворчасці) усяго толькі рэтраспектывай. Да меркавання пра дастатковую дыстанцыйнасць гэтых двух пластоў дзеля ўмоўнага ўспрымання іх асобнымі творамі (прынамсі, на ўзроўні літаратуразнаўчага мадэлявання з мэтай даследавання жыццятворчага аспекту) схіляе той факт, што яны між сабою (пры ўсёй метафізічнай знітаванасці, карэлізаванасці і інтэрферэнцыі) сюжэтна не перасякаюцца, толькі злёгка судакранаюцца, але знешне не адыгрываюць значнай ролі адзін для другога (хаця б мінімальна ідэйна-матыўнай) – і нават могуць існаваць паасобку. Іх ідэйнасць прынцыпова адрозная: лірычныя адступленні – гэта асэнсаванне і рэпрэзентацыя актуальнага аўтарскага “Я”, сваёй долі і свядомасці, у тым ліку ў параўнанні з колішнім жыццём беларускага сялянства і сваім патэнцыйным, якое, аднак, не раскрылася, пайшло іншым рэчышчам. Акрамя таго, эпічны пласт – другасны. Найперш паводле паслядоўнасці: у яго рэгулярна “ўнырвае”, збочвае лірычны герой з лірычнай лініі праз уключэнне опцыі памяці. Сувязі паміж названымі двума пластамі не гарызантальныя – вертыкальныя. Зверху знаходзіцца лірычная плоскасць, як неба. Зямлёй (калі далей адпавядаць метафары) – эпічны бок. Аднак і для аўтара існуе тая другаснасць (праўда, не ў сэнсе вартасцёвым, бо тут якраз наадварот). Ён шукае адказы на пытанні. Гэты пошук акумуляюецца менавіта ў лірычным пласце. Эпічны выступае як практычны матэрыял для пошуку. Прычым адказы знаходзяцца, прынамсі, часткова. Лірычнага героя вабяць вартасці сялянскага жыцця на Бацькаўшчыне, традыцыйны ўклад чалавечага існавання. Адметна, што і ў наканаванні творцы бачацца сэнс і каштоўнасць, але пры гэтым адсутнічае паўната адказаў.

У святле азначанай амбівалентнасці па-рознаму вырашаецца праблема пачатку і канца. Паводле метафізікі, усё, што мае пачатак, мае канец. Згодна з зямной (у выпадку з К. Міцкевічам сялянскай) рэчаі-

снасцю, усё, што існуе, мае працяг – у новым крузе. Бо – такі гадавы цыкл кожнага года, такі жыццёвы лёс смяротнага чалавека, які з’яўляецца ў гэтакім святле толькі з’яном экзістэнцыяльнага ланцужка паміж сваімі продкамі і нашчадкамі. Зрэшты, пра гэта па-мастацку выказваліся многія. Якуб Колас усё ж адметны, бо сваім жыццём і творчасцю, сумясціўшы іх, прадэманстраваў на асабістым прыкладзе і ўвасобіў яго ў сваім шэдэўры.

Якуб Колас, безумоўна, творца, але ж па жыцці, як выяўляецца, ён творчасцю не жыў, лепей сказаць, не творчасць для яго з’яўлялася першапланавай, хутчэй яна ўспрымалася крыжам, узваленым конам, за які сялянскі лёс багата лепшы, шчаслівейшы, а галоўнае – сапраўднейшы. Зрэшты, успрыманне, адчуванне часовасці, штучнасці і несапраўднасці жыцця (постмадэрністы казалі б, не раўнуючы сімулякра) па-за сялянскім родным кутом (гэта акалічнасць прынцыповая), пошуку “сена на асфальце”, характэрнае шырокаму колу беларускай творчай інтэлігенцыі. Лісты, дзённікі Якуба Коласа асведчаць аб пераважнай яго ўвазе рэчаіснасці, рэальнаму жыццю. І “Новая зямля”, можна сказаць, з’яўляецца метафарай жыцця яе аўтара. Канечне, ён быў філосафам, метафізікам – і рэалізуе гэту іпастась у так званых лірычных адступленнях. Аднак аўтар аддаваў прыярытэт зямному жыццю ці, больш правільна сфармуляваць, жыццю па-зямному. У такім фармаце чалавечага існавання паэту бачыўся большы сэнс і – галоўнае – натуральнасць, а не ў метафізічных адумах. Праўда, яны не адпускалі К. Міцкевіча, трымалі яго, як ва ўціхаміравальнай кашулі, у вобліку паэта Якуба Коласа. Адсюль – пастаяннае яго імкненне да фізічнай працы. Нават жывучы ў сталіцы, Якуб Колас рэгулярна завіхаўся па гаспадарцы: нарыхтоўваў дровы, прыбіраўся на панадворку, на зіму ствараў запасы любімых прадуктаў (збіраў, засольваў і сушыў грыбы, закладаў у кадушкі салёныя агуркі і шаткаваную капусту, рабіў каўбасы і паляндвіцы і г. д.), да вайны трымаў парсючка, пасля вайны сеяў жыта. Адным словам, маем перад сабой сапраўды ўнікальнае пісьменніцкае жыццё. І разам з тым, калі адкінуць пісьменніцкую іпастась, атрымаем жыццё звычайнае, часам трывіяльнае, але затое напоўненае прыродным сэнсам, якога не давала метафізіка, ствараючы адно некаторым імітацыю – і сэнсу, і жыцця.

Такім чынам, можна з поўным правам сказаць, што паэма “Новая зямля” – візітоўка не толькі беларускай літаратуры, але і жыцця Якуба Коласа – у сімбіёзе паэта і чалавека, своеасаблівая канцэптуальная, алегарычная схема.

L I T E R A T U R A

- Ja. A. Haradnicki, *Literatura jak mastactva: kamunikatyŭnasć, intermiedyjalnasć, naratyŭnasć*, Minsk 2014. [Я. А. Гарадніцкі, *Літаратура як мастацтва: камунікатыўнасць, інтэрмедыяльнасць, наратыўнасць*, Мінск 2014].
- Ja. Haradnicki, *Dzvie paemy*, "Polymia" 2019, № 11. [Я. Гарадніцкі, *Дзве паэмы*, "Полымя" 2019, № 11].
- L. S. Daroška, *Historyčnaje i mifalahičnaje vumiarenni ŭ paemie Jakuba Kolasa «Novaja ziamlia»*, "Naukovij visnik Čjerniviečkocho nacionalnoho univiersitetu imieni Jurija Fiedkoviča: zb. nauk. Prač". Čjernivci 2010, Vip. 496–497: Slovjanška filolohija. [Л. С. Дарошка, *Гістарычнае і міфалагічнае вымярэнні ў паэме Якуба Коласа «Новая зямля»*, "Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича: зб. наук. Праць". Чернівці 2010, Вип. 496–497: Слов'янська філологія]
- Ja. Kolas, *Zbor tvoraŭ: u 20 t.*, Minsk 2007–2012. [Я. Колас, *Збор твораў: у 20 т.*, Мінск 2007–2012].
- A.A. Lojka, *"Novaja ziamlia" Jakuba Kolasa: Vytoki, velič, charastvo*, Minsk 1961. [А.А. Лойка, *"Новая зямля" Якуба Коласа: Вытокі, веліч, характво*, Мінск 1961].
- I. Mieliež, *Zbor tvoraŭ*. U 10-ci t. T. 5. *Liudzi na balocie*: Raman z "Palieskaj chroniki", Minsk 1981. [І. Мележ, *Збор твораў. У 10-ці т. Т. 5. Людзі на балоце: Раман з "Палескай хронікі"*, Мінск 1981].
- M. I. Mušynski, *Lietapis žyccia i tvorčasci Jakuba Kolasa*, Minsk 2012. [М. І. Мушыньскі, *Летапіс жыцця і творчасці Якуба Коласа*, Мінск 2012].
- M. Mušynski, *Svajmu času i viečnasci*, [u:] Kolas Ja., *Zbor tvoraŭ. U 20 t. T. 1. Vieršy (1908–1910)*, Minsk 2007. [М. Мушыньскі, *Свайму часу і вечнасці*, [у:] Колас Я., *Збор твораў. У 20 т. Т. 1. Вершы (1908–1910)*, Мінск 2007].
- A. Trafimčyk, *Mastacki sviet pieršaj knihi Jakuba Kolasa "Piesni-žalby": Novaje pračytannie*, "Dziejasloŭ" 2017, № 5. [А. Трафімчык, *Мастацкі свет першай кнігі Якуба Коласа "Песні-жалбы": Новае прачытанне*, "Дзеяслоў" 2017, № 5].
- A.M. Ulasaŭ, *Jakub Kolas i "Naša Niva"*, "Naša Slova" 2008, 26 listapada [А.М. Уласаў. *Якуб Колас і "Наша Ніва"*, "Наша Слова" 2008, 26 лістапада].
- Francysk Skaryna i jaho čas: Encykl. davied.* Minsk 1988. [*Францыск Скарына і яго час: Энцыкл. давед.* Мінск 1988].
- Z. Freyd, *Psichoanaliz. Religiya. Kul'tura*, Moskva 2014. [З. Фрейд, *Психоаналіз. Релігія. Культура*, Москва 2014].

Р Э З Ю М Э

ЛІРЫЧНЫЯ АДСТУПЛЕННІ ЯК ЭЛЕМЕНТ ЖЫЦЦЯТВОРЧАСЦІ
Ў ПАЭМЕ ЯКУБА КОЛАСА “НОВАЯ ЗЯМЛЯ”:
ФІЛАСОФСКІЯ МАТЫВЫ

У артыкуле разглядаюцца лірычныя адступленні ў паэме Якуба Коласа “Новая зямля”. Непасрэдным прадметам аналізу стаў іх філасофскі змест. Прасочваецца іх жыццятворчы пачатак. У іх турбуе паэта найбольш праблематыка жыцця і смерці. Гэтыя адум прасякнуты экзістэнцыйным сумаам. Аднак пэўнай кампенсацый становяцца жыццёвыя радасці: любімая праца, вузкае кола родных і блізкіх, – у гэтым бачыцца аўтару “Новай зямлі” сапраўднае жыццё. Для самога паэта такім адхланнем з’яўляецца яшчэ і творчасць. Сцвярджаецца, што асновай паэмы з’яўляюцца якраз лірычныя адступленні. Эпічная лінія ўводзіцца праз успаміны і падмацоўвае метафізічныя рэфлексіі.

Ключавыя словы: жыццё, смерць, жыццятворчы, філасофскі, вершы, адступленне, лірычны герой, першая асоба, перажыванні, смутак.

S T R E S Z C Z E N I E

DYGRESJE LIRYCZNE W PIERWSZEJ OSOBIE JAKO ELEMENT
TWORZENIA ŻYCIA W POEMACIE JAKUBA KOLASA „NOWA ZIEMIA”:
MOTYWY FILOZOFICZNE

W artykule omówiono liryczne dygresje wypowiedziane w pierwszej osobie w poemacie Jakuba Kolasa „Nowa ziemia”. Bezpośrednim przedmiotem analizy jest ich treść filozoficzna, a w szczególności początki powstawania życia. Poecie najbardziej niepokoją zagadnienia dotyczące życia i śmierci. W jego rozważaniach pojawia się smutek egzystencjalny. Taki stan rekompensują życiowe radości, jak ulubiona praca, wąski krąg bliskich i przyjaciół. Na tym polega prawdziwe życie. Poeta spełnia się także w twórczości. Autor artykułu stwierdza, że podstawę poematu stanowią dygresje liryczne. Linia epicka prowadzona przy pomocy wspomnień pogłębia rozważania metafizyczne.

Słowa kluczowe: życie, śmierć, tworzenie życia, filozoficzny, poemat, dygresja, bohater liryczny, pierwsza osoba, emocje, smutek.

S U M M A R Y

LYRICAL DIGRESSIONS IN THE FIRST PERSON AS AN ELEMENT
OF LIFE CREATION IN YAKUB KOLAS’ POEM “THE NEW LAND”:
PHILOSOPHICAL MOTIFS

The article discusses philosophical content of lyrical digressions in the first person in Yakub Kolas’ poem “The New Land” and traces its life-creating beginnings. In lyrical digressions the poet is most concerned about the problems of life

and death. This thought is saturated with existential sadness. However, life joys become a certain compensation: favourite work, native land, living among relatives and friends. All these things are seen as a real life. For the poet himself, creativity is also such a joy.

The author of the article argues that the so-called lyrical digressions present the basis of the poem. An epic line which reinforces metaphysical reflections has been introduced through memories.

Key words: life, death, life-creating, philosophical, poems, digression, lyrical hero, first person, emotions, sadness.